

TROIȚELE – NECESITATEA REPERTORIZĂRII; PROPUNERI DE TIPOLOGIE

Carmina Maior, Valerie Deleanu

Simbolistica. Crucea este cel mai răspândit simbol. De timpuriu atestată în decorul ceramicii neolitice, străbătând credințele și religiile, primește în creștinism suprema strălucire, neumbrită până-n prezent. Crucea devine însuși simbolul religiei creștine, apărând ca reprezentare concretă pe obiecte și haine de cult, ca amuletă purtată la gât sau încheietura mâinii, pe clădiri - în ipostaza protectoare; pe arme, pe stindarde și uniforme – în ipostaza combativă; în gestica liturgică și în cea cotidiană – cu sens apotropaic sau de binecuvântare; pe pietre - ca simbol de proprietate. Este prezentă în legende, basme și în expresiile limbajului popular.

Simbolic, crucea străjuiește hotarul dintre lumea fizică și cea spirituală, reprezintă sfârșitul și începutul, este protector și călăuză. Creștinul își încheie lucrul făcându-și o cruce de mulțumire sau îl începe cu același gest care-i oferă încredere, pentru că gestul înseamnă invocarea protecției divine. Unui lucru terminat ireversibil „i se pune cruce”, pentru-că dincolo de ea nu poate trece nimeni și nimic.

Omul însuși poate fi reprezentat prin simbolul crucii: axa verticală este legătura cer – pământ, divin – uman; cea orizontală reprezintă relația cu toate creațiile divinității, adică viața în toate formele ei; în față este viitorul, în spate este trecutul, acesta fiind axa invizibilă a timpului, care întregește ansamblul.

Răscrucea are forma fizică a crucii având la rândul ei conotații simbolice. Reprezintă un moment de decizie, de răspundere, de îndoială, de nevoie a confirmării divine, la hotarul dintre cunoscut și necunoscut, nu numai în plan fizic ci și spiritual. Dacă, în planul fizic, aici este punctul de contact a celor patru direcții ale spațiului, în plan spiritual aici există și nevăzutul drum ce unește cerul cu „tărâmul celălalt”, considerat periculos, chiar malefic. De aceea imaginația populară a considerat răscrucea drept locul preferat de personaje derutante și forțe negative (pricolici, diavoli, vrăjitoare, strigoi, farmece), iar antichitatea i-a conferit patronajul unor zeități ambigue, uranice și htoniene, diurne și nocturne, protectoare sau periculoase (Hermes, Hecate, Themis). Crucea creștină, mult mai puternică decât reprezentările sculpturale antice, a sacralizat locul, purificându-l de forțele negative invizibile. Troițele devin astfel cele mai populare monumente care străjuiesc răspântiile pe o arie largă în Europa.

Nu numai răspântia este periculoasă, podul de asemenea are legături cu forțe malefice. Sub pod poate sta diavolul, știma apelor, suflete blestemate astfel că prezența crucii este necesară.

Apa, care pare a face contact între „cele două lumi”, este considerată, în imaginația populară, încărcată de aceeași simbolistică a maleficului, de aceea izvoarele, dar mai ales fântânile, erau consacrate unor divinități protectoare (Hercule, Esculap, Genius Locii, nimfe). Lângă fântână de asemenea e bine să străjuiască crucea pentru că adâncul poate fi gazda forțelor malefice și, chiar dacă un izvor are apă „pură”, patronajul Maicii Domnului este prin tradiție benefic și necesar în a-l păstra necontaminat de „forțe rele” Astfel, la poduri și izvoare sunt puse troițe cu imaginea Arhanghelilor și a Maicii Domnului, primii percepuți în ipostaza combativă iar Precesta, în cea soterică.

Hotarele au și ele încărcătură magică, de apărare. Pentru a le întări forța protectoare se pun troițe la intrare în pământurile satului și la intrarea în localitate, ca să îndepărteze molime, dăunători și dușmani.

Spre deosebire de crucile de mormânt, care, simbolic, pecetluiesc închiderea „porților dintre lumi”, troițele nu sunt simboluri funerare, cu excepția celor închinat eroilor, care au funcție de cenotaf.

Crucile care marchează locul unui deces cauzat de accident, cu toate că seamănă, prin inscripție, cu cele funerare, în fond au tot rolul de a „purifica” locul nefast.

Am considerat că se încadrează aici și acele troițe pe care le găsim în la intrarea în cimitir și la intrarea în spațiul, de obicei gol, din jurul bisericii. Le-am luat în discuție și pe acestea chiar dacă uneori fiind pe morminte de ctitori, au și funcție funerară pe lângă aceea de a străjui hotarul dintre vii (casele satului) și morți (mormintele), protejând drumul pe care cei vii merg la Casa Domnului (biserica).

Troița este crucea în ipostaza ei protectoare, purificatoare a locului, călăuzitoare.

Denumirea de „troiță” este convențională și o folosim ca atare pentru toate monumentele unde crucea apare în ipostaza ei de purificatoare, călăuzitoare, protectoare a unui loc, sau delimitând unele spații fizice cu conotații simbolice. În diferite zone se folosesc denumiri locale de genul „crucea din ”, „icoana de la...”; „troița lui”..”ruga”, etc. noi am optat pentru „troiță”. Respectăm astfel și definiția expusă în DEX: ”troiță, troițe, s. f. Cruce mare de lemn sau piatră (împodobită cu picturi, sculpturi, inscripții și uneori încadrată de o mică construcție), așezată la răspântii, pe lângă fântâni sau în locuri legate de un eveniment; origine sl.”

Forma. Istoric. Funcționalitate.

Troița reprezintă în primul rând, crucea, forma acesteia depinzând de perioada când a fost făcută, de măiestria meșterului și gustul donatorului, de posibilitățile materiale ale ctitorului, de materialul folosit.

De obicei crucea este din lemn, pictată pe ambele fețe, pe fața principală „Răstignirea”, pe cealaltă, „Botezul Domnului”, în maniera crucifixului folosit de preot la botez. În satele mixte, influența altor rituri face preferată forma simplă a crucii decorată cu o imaginea mare a lui Iisus răstignit. Ortodocșii preferă forme cu decor mai discret și pe ambele părți.

Forma crucii obișnuite ortodoxe este cea treflată la capete, însă în funcție de fantezia executantului sau a diferitelor „mode”, brațele crucii pot avea diferite adausuri decorative (raze, margini curbate, capete în unghiuri drepte cu „butoni”...). Există și cruci de lemn a căror brațe sunt unite de două scânduri care au și funcție de protejare de intemperii.

Folosirea unor meșteri maramureșeni a dus la răspândirea acelor frumoase troițe sculptate, în stilul specific zonei lor de origine, și în alte locuri din țară, modelul fiind cel preferat mai ales pentru monumentele închinat eroilor din războaiele mondiale.

Materialul influențează alegerea formei. Crucile de piatră sunt în general simple, cu brațe cu margini drepte, fără decor la capete. Uneori se folosesc și modele de cruci de cimitir care au o decorație mai elaborată. Când se utilizează metalul, crucea poate fi „cu raze”, ca cele de pe case, din bare subțiri cu decorații forjate, sau simplă, din două bare tip țevi.

Decorarea se face adesea prin aplicarea unei iconițe în centrul crucii. La mijlocul sec XIX când se generalizează pictarea icoanelor pe tablă, în Mărginime de exemplu, mărimea icoanei o depășește pe cea a crucii, care este redusă astfel la rolul de

suport. Avantajele picturii pe tablă, care rezistă mai bine intemperiilor, o fac preferată mai ales la troițele care străjuiesc podurile.

Crucile care marchează locul unui accident au un aspect sobru și sunt în general produsele de serie care erau la acel moment disponibile pentru cimitire, uneori cu chipul decedatului în fotografie-medalion. În schimb, troițele închinat eroilor, fiind executate de regulă din dispoziția autorităților, de meșteri specializați, sunt impozante, forma și decorul având reale calități artistice.

În funcție de materialul folosit, troițele rezistau o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp. Respectul pentru ele a dus la căutarea unor soluții de protejare fie cu modeste îngrădituri, fie cu mici acoperișuri sau, în cazul unor comunități cu membri prosperi economic, cu construcții solide de zidărie.

Aceste construcții, apărute probabil în sec. XVIII (când se construiau biserici de piatră în satele românești) atestate în sec. XIX, după datele înscrise pe pictură (aceasta s-a făcut probabil ulterior, deoarece în sec. XIX sunt date pictarea și repictarea unor biserici în Mărginime, de exemplu), au forma unor capele decorate, la rândul lor, cu picturi asemănătoare cu cele din biserici, prin tehnica execuției și aranjament. Sunt atestați chiar pictori care au pictat și în bisericile locale și au decorat troițe, mai ales că aceștia obișnuiau să-și semneze și să-și dateze lucrările. Un exemplu este „zugravul” Boghină din Brașov, care a pictat în bisericile din zona Mărginimii Sibiului și a decorat, la Rod, „troița de la gunoarie”, consemnându-și contribuția cu un text care cuprinde și data execuției. Troițele devin astfel adevărate exemple de arhitectură populară.

Grija pentru aceste monumente se explică prin rolul lor activ în viața comunității. În mediul rural interesul pentru prosperitatea turmelor, rodul livezilor, belșugul recoltelor, condiționate mai ales de factori atmosferici, face ca o parte din slujbele de sărbători să fie ținute și afară din biserică, tocmai la aceste troițe care, în astfel de ocazii, devin altare. Garanția păstrării protecției divine obligă moral pe membri comunității, să asigure întreținerea lor. Responsabilitatea revine, prin tradiție, acelor familii care au fost „ctitori”, de obicei familii mai înstărite care, la un moment dat, au construit o troiță sau au refăcut una existentă, ca un gest de pioșenie creștinească, o donație făcută comunității și bisericii pentru pomenire. Era o onoare și o răspundere care se transmite urmașilor, de aceea unele troițe poartă numele „ctitorilor” (exemplu „troița lu’Fleacă”, „troița Rodeanului”, în Săliște). În cazul în care nu sunt familii de „ctitori”, biserica locală sau autoritățile se ocupă de refacerea periodică a monumentelor în funcție de gradul lor de conservare sau de anumite evenimente care necesită revizuirea aspectului localității. Din păcate, nu toate lucrările de întreținere și refacere au ținut cont de formele estetice care, în sec. XIX, constituiseră un stil definitoriu pentru arhitectura populară. Mândria de a se evidenția în comunitate printr-o lucrare marcantă, au dus la folosirea de materiale moderne, nepotrivite construcțiilor de acest fel și la excese decorative de tip kitch. Grija pentru aspect, lăudabilă ca intenție, n-a avut întotdeauna rezultate pe măsură ducând la alterarea formei tradiționale.

Troițele-capelă, care se armonizau cu bisericile locale, încadrându-se între case, constituiau un element specific în peisajul rural. Erau un semn care amintea de omniprezența divină, ocrotitoare. Multe au fost înlocuite, în cazul deteriorării, cu construcții stridente unde cimentul, faianța, marmura, se concurează cu picturi în culori vii care, departe de stilul ortodox sobru și discret, nu mai oferă acea stare de confort spiritual; sunt parcă expresia vanității umane și nu a credinței (cazul celor din Poiana Sibiului și Tilișca).

Necesitatea repertorizării troițelor se impune astfel deoarece multe dintre ele constituie adevărate valori care merită atenția specialiștilor pentru a fi studiate conservate și restaurate în forma lor definitorie pentru arhitectura populară. Libertatea economică și spirituală a anilor 1990 a influențat și atitudinea față de aceste monumente. Fenomenul înmulțirii troițelor și înnoirii în forme netradiționale nu poate fi stopat, doar consemnat, dar pot fi protejate acele troițe tradiționale care sunt reprezentative pentru cultura populară.

Pași în acest sens s-au făcut la început prin apariția unor studii bogat ilustrate care să sensibilizeze atrăgând interesul asupra frumuseții lor. Acțiunile unor muzee și ale Direcțiilor județene pentru cultură...sunt însă mult mai eficiente în protejarea lor.

Astfel C.N.M. Astra-Sibiu se implică atât în acțiuni care vizează inventarierea patrimoniului cultural cât și în conservarea și protejarea în formă lor originală a acestor monumente. În M.A.L. din Dumbrava Sibiului au fost aduse cinci astfel de monumente, ultimul fiind tocmai o frumoasă troiță-capelă de sec. XVIII adusă din Rășinari.

Un repertoriu este necesar tocmai pentru a cumula datele și informațiile despre aceste monumente și a le structura în vederea acțiunilor de protejare a lor.

Propunem un model de fișă care caută să acopere necesarul de informație privind monumentele în cauză. Pentru rezolvarea problemei tipologiei troițelor, am convenit să considerăm o primă tipologie (funcțională), având ca bază de referință locul amplasării cu conotațiile sale simbolice, completată de o a doua (morfologică), care ține cont de forma lor.

Prezentăm modelul fișei cu explicarea câmpurilor:

FIȘĂ PENTRU STUDIUL TROIȚELOR

I. DENUMIREA LOCALĂ: individualizează fiecare monument.

II. LOCALIZAREA:

1. Localitatea

2. Locația: precizarea locului unde este amplasată troița va explica și încadrarea în tipologie (funcțională) și va fi completată de înscrierea pe o hartă a localității, atașată fișei.

III. TIP: conform primei tipologiei, ținând cont de locație am considerat următoarele tipuri, cu variante:

1.troița de hotar , variantele: **a. troița de hotar**(propriu zisă, care marchează hotarul terenurilor aparținând localității),

b. troița de intrare în localitate,

c. troița din cimitir (care marchează intrarea în cimitir și cea care delimitează spațiul mormintelor de spațiul liber din jurul bisericii);

2. troiță de răscruce (care marchează drumurile ce se intersectează în afara localității sau în localitate);

3. troița protectoare a apei: a. de fântână,

b. de izvor,

c. de pod,

d. de moară (variante ale troițelor așezate să protejeze surse de apă)

4. troiță-cenotaf (sunt comemorative așezate fie pe locul unui accident fatal fie sunt închinată eroilor).

IV. DESCRIEREA: se face cu referire la ilustrația culeasă din teren completată cu desene pe care sunt notate dimensiunile. Aici intervine a doua tipologie (morfologică) care are în vedere forma.

1. Troița neadăpostită: care la rândul ei poate fi

- a. **cruce simplă,**
- b. **icoană-cruce,**
- c. **troiță-monument** (închinat eroilor).

2. Troița adăpostită: care la rândul ei poate fi:

- a. **cu îngrăditură** (în cazul celor protejate de un mic gard),
- b. **cu acoperiș** (protejate de un acoperiș de lemn sau tablă),
- c. **în firidă** (când sunt adosate unui zid sau adăpostite într-o firidă),
- d. **troiță-ediculă** (construcția protectoare a crucii are formă ediculară: din trei pereți, sau un perete în spate, cu două coloane pe margini, în față, care susțin acoperișul),
- e. **troiță-capelă** (construcții solide din zid, de formă pătrată, cu deschideri pe laturi și acoperiș imitând forma turnul bisericii, cu boltă în interior). Descrierea trebuie făcută detaliat, atât pentru crucea propriu-zisă cât și pentru construcția protectoare, specificându-se **forma, dimensiunile, materialele folosite, ornamentația (pictura, sculptura, interioară și exterioară), inscripțiile, orientarea și orice alt aspect definitoriu.**

V. ISTORIC

1. Date, faze de construcție: stilul arhitecturii, decorul pictat, inscripțiile, dau indicii care trebuie folosite cu discernământ.

2. Autori: dacă s-au făcut recent restaurări este posibil să se cunoască măcar numele acelor care s-au ocupat de ultimele lucrări; foarte rar sunt inscripții cu nume și date, tradiția locală mai păstrează însă unele informații.

3. Donatori (adică cei care au achitat lucrările, „ctitorii”): uneori există inscripții cu numele lor, date se păstrează și în tradiția locului despre familia care are în grijă monumentul.

VI. ROLUL ÎN COMUNITATE:

1. Motivația așezării: explică numele acestui monument, tipologia, dă informații asupra spiritualității localnicilor.

2. Funcționalitatea: include rolul în diferitele slujbe religioase și în obiceiuri tradițiile locale.

3. Anecdotică: nu trebuie neglijate povestirile legate de monument care reflectă mentalitatea localnicilor îmbogățind zestrea de date.

VII. BIBLIOGRAFIA:

1. Publicații

2. Fotografie veche, grafică: interesul pictorilor și fotografiilor sec. XIX-XX, mai ales pentru aspectul pitoresc al troițelor-capelă sau a celor frumos sculptate, oferă informație, uneori ele fiind singurele surse pentru a reconstitui imaginea unor troițe complet distruse deci pierdute.

VIII. STAREA DE CONSERVARE trebuie de asemenea luată în considerare și consemnată.

IX. ILUSTRAȚIA: va cuprinde fotografii detaliate completate cu desene, în care sunt notate dimensiunile diverselor părți ale monumentului, de asemenea este importantă o hartă a localității cu consemnarea locației fiecărei troițe.

X. OBSERVAȚII: orice altă informație își găsește locul în această rubrică; de exemplu numărul sub care regăsim monumentul în actele primăriei locale sau la alte foruri culturale.

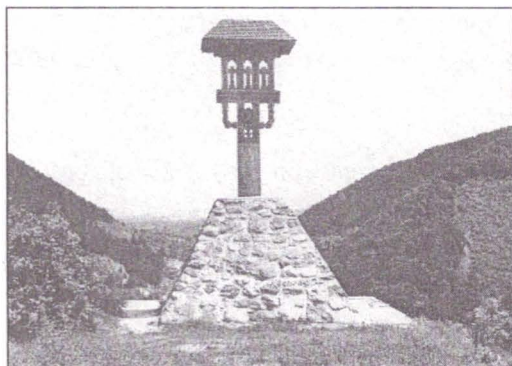
Am ajuns la această formulă deoarece celelalte încercări de tipologie nu ne-au acoperit complexitatea datelor din teren. Din diferite motive unele monumente au fost deplasate din locul original creându-se astfel dificultăți în încadrarea lor tipologică. Dacă se înțelege semnificația acestor monumente o cercetare atentă în teren va rezolva problema. Suntem de asemenea conștienți că, în condițiile actuale, un repertoriu va conține o serie de monumente fără valoare estetică, acestea fiind majoritare în unele localități, însă este necesar să o facem deoarece înțelegerea a ceea ce reprezintă troița în viața comunității rurale și ce valoare au aceste monumente de arhitectură populară de sec. XVIII, XIX, și început de sec. XX poate duce nu numai la păstrarea lor dar, eventual și la o orientare estetică pozitivă în vederea continuării tradiției și la eliminarea în timp a tendințelor spre kitch.

1 – Troiță de izvor, sat Rod, com. Tilișca, jud. Sibiu

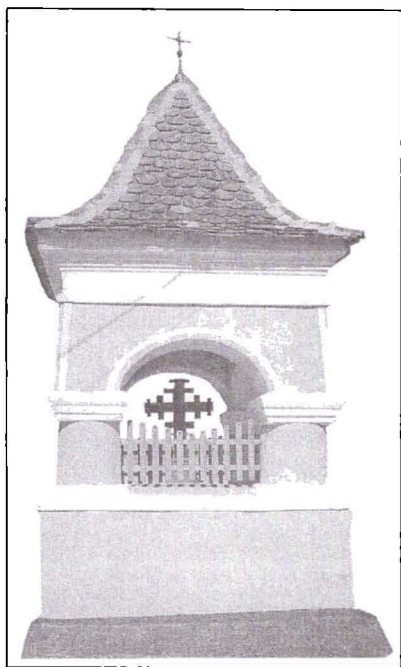

2 – Troiță-capelă, de răscruce, de secol XIX, distrusă în 1963, existentă doar în colecții de fotografie veche – sat Galeș, jud. Sibiu

3 – Troiță închinată eroilor lucrată în 1936 de meșteri maramureșeni, Galeș, jud. Sibiu

4 - 5 – Troițe-capelă restaurate fără modificări – Rod și Săliște jud. Sibiu

ROADSIDE CROSSES - THE NECESSITY OF CATALOGUING; TYPOLOGICAL SUGESTIONS

Summary

The roadside cross is the conventional name for the cross in its protective and purifying aspects, for certain places, usually considered to bear a symbolical danger.

The rural community used to sanctify places such as: borders, crossings, bridges etc. by placing there roadside crosses. During the time they became real beautiful representative monuments of folk art, with an important role in the spiritual life of the community.

These monuments have suffered deteriorations because of the passing of time on one hand and of inconvenient restauration, on the other. Thus, they deserve a methodical and professional study and protection. That's why a repertoire is so necessary. We, therefore, suggest a model of file which can offer a maximum of information on them, for the repertoire and also, we propose a typology which can enclose all kinds of roadside crosses.

The list of the illustrations

1. "Troiță" situated at a source. Rod Village, Tilișca Commune, Sibiu Conty
2. "Troiță" - Chapel, of cross rosd, of XIX century destroyed in 1963, Now it is only in ancient photos collections. Gales Village, Sibiu County
3. "Troiță" dedicated to the heros and made in 1936 by masters of Maramures. Gales Village, Sibiu County
- 4 - 5. "Troiță" – chapel restored without changes Rod and Saliste Village, Sibiu County.